

δικταγὰς μου καὶ τὴν εἰς ἐμὲ διαπιστευθεῖσαν ἐξουσίαν. Ἦτο φυσικώτατον νὰ ὀμιλῶ εἰς τὰς περιστάσεις ἐκεῖνας κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς τότε κυβερνήσεως, πλὴν ἀρνούμαι ἀπολύτως ὅτι ἐξέφερα ὁποιοῦσδήποτε ἐξυβριστικούς λόγους κατὰ τοῦ βασιλέως ἢ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του· αἱ ὁδηγίαι μου ῥητῶς παρήγγελλον νὰ διακηρύττω πανταχοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠθελε καὶ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ πολεμήσῃ ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς Γαλλίας, κατὰ τὰς συμβάσεις τὰς γενομένας ἐν Ἑλβη μεταξὺ αὐτοῦ, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας· ὅτι ἡ Αὐτοκράτειρα Μαρία Λουίζα καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ἤθελον μείνει ἐν Βιέννῃ ὡς ὄμηροι μέχρις οὗ ὁ αὐτοκράτωρ δώσει εἰς τὴν Γαλλίαν φιλελεύθερον σύνταγμα καὶ ἐκτελέσει ὅλους τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης, μετὰ δὲ ταῦτα ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα ἤθελον ἔλθει μετὰ τοῦ υἱοῦ του νὰ τὸν εὔρη εἰς τοὺς Παρισίους. Εἶχον, ἐκτὸς τούτου, διαταγὴν, ἂν τυχὸν ὁ βασιλεὺς ἢ μέλη τινὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐπιπτον εἰς χεῖράς μου, νὰ μὴ πράξω τίποτε διὰ νὰ τοὺς παρεμποδίσω, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἀφήσω νὰ ὑπάγουν ὅπου ἤθελον ἐγκρίνει καὶ νὰ προστατεύσω μάλιστα τὴν ἐκ τῆς γαλλικῆς χώρας ἐξοδον. Ὄφειλον νὰ δίδω λόγον καθ' ἐκάστην εἰς τὸν ἴδιον Βοναπάρτην. (ἀκολουθεῖ.)

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟὶ ΔΟΥΛΟὶ

ΚΑΙ

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

(Συνέχεια καὶ τέλος ἴδιου συλλ. β')

Πλὴν τῆς τῶν γεωργῶν καὶ τῶν δούλων, καὶ ἄλλης τινὸς πολυαρίθμου τάξεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄχλου ἡ διαγωγὴ πρὸς τοὺς κήρυκας τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας μελέτης.

Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἡ Ῥώμη καταστᾶσα ὁ ὀμφαλὸς ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς οἰκουμένης συνεδέετο μετὰ τῶν ὑποτελῶν αὐτῇ ἔθνῶν διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν καὶ ἀπεράντων ἐκείνων λεωφόρων, ὧν τὰ λείψανα κινουῦσι σήμερον ἐτι τὴν ἐκπληξιν τοῦ θεα-

τοῦ. Ἐξ ἐκάστης δὲ αὐτῶν συνέρρεον εἰς Ῥώμην καθ' ἡμέραν καὶ κατὰ σμήνη ξένοι παντοῖοι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν περάτων τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὡς σήμερον ἐν Παρισίοις, οὕτω καὶ τότε ἐν τῇ αἰωνίᾳ πόλει πλειοτέρους ἀπῆντα τις Γερμανοὺς, Γαλάτας, Ἑλληνας, Αἰθίοπας καὶ Συρίους ἢ Ῥωμαίους. Ὁ τοιοῦτος πληθυσμὸς καθίσα ἀναγκαῖον ἀνάλογον πληθὺν ξενοδοχείων, ὧν ὁ ἀριθμὸς κατήντησεν ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων νὰ ὑπερβῇ τὰς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιτῶν κατοικουμένας οἰκίας. Οὐδεμίᾳ ἄλλῃ γλῶσσα εἶναι πλουσιωτέρα τῆς παρακμαζούσης λατινικῆς λέξεων σημαίνουσῶν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ παρέχειν ἐπὶ μισθῷ εἰς τοὺς προσερχομένους κατοικίαν, τροφήν, οἶνον, θερμὰ ποτὰ, λουτρά, ἑταίρας, κύβους καὶ πᾶν ἄλλο χρήσιμον ἢ εὐάρεστον. Οἱ φιλόλογοι καταρρέονται ὑπὸ ἀφθόνου ἰδρωτός ζητοῦντες νὰ ἐξακριβώσωσι ποία ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ *μανσιοναρίων*, *φρουμενταρίων*, *καουποδῶν*, *παρόγων*, *κοπιαρίων*, *στραβουλαρίων*, *ποπῶν*, *ταβερναρίων*, *θερμοπωλῶν*, *βοτουλαρίων* καὶ *μυρίων* ἄλλων καπῆλων, εἰς ὧν τοὺς ὄνυχας ἐνέπιπτον οὐ μόνον οἱ ξένοι, ἀλλὰ καὶ πλείστοι τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, οἵτινες παρὰ τοῦ Νέρωνος καὶ Καλιγούλα εἶχον μάθει νὰ καταλίπωσι τοὺς ἐφεστίους θεοὺς χάριν τῶν καπηλείων. Ὁ πληθυσμὸς τῶν τοιοῦτων ξενοδόχων κατήντησε τοσοῦτος, ὥστε ν' ἀποτελῶσιν ἐν τῷ ὄχλῳ κράτος ἐν κράτει. Ἄλλ' ἂν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο μέγας, τὸ ποῖόν αὐτῶν ἦτο αἰσχιστον. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων συγγραφέων πάντες οἱ κάπηλοι οὗτοι οὐ μόνον ἦσαν κλέπται καὶ προαγωγοί, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπαγωγὰς καὶ δηλητηριάσεις καὶ δολοφονίας παρεῖχον προθύμως τὴν βοήθειάν των. Ἄλλ' ἀφίνοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰς ἄλλας αὐτῶν κακίας, θέλομεν περιορισθῆ νὰ ἐξετάσωμεν πῶς καὶ οὗτοι προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς χριστιανούς, ἵνα οὕτω καταστήσωμεν πλήρη τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ συρφετοῦ, εἰς ἃν ἐνασμενίζονται τινὲς, στρεβλοῦντες τὴν ἀλήθειαν χάριν κομματικῶν συμφερόντων, ν' ἀποδίδωσι τὴν τιμὴν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐγκαιδρύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Πρὸ παντός ἄλλου πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ πλείστοι τῶν παντοίων τούτων καπήλων ἤσκουν δύο συγχρόνως ἐπαγγέλματα. Ἐὰν καταστήματα αὐτῶν ὑψοῦντο συνήθως πλησίον τῶν ναῶν ἢ τῶν ἀμφιθεάτρων, καὶ ὁ κάπηλος πλὴν τῆς καπηλικῆς τέχνης ἦτο προσέτι καὶ ἱεροθύτης (victimarius) ἢ θηριοφύλαξ (bestiarius). Ὅσάκις εὐσεβεῖς τινες εἰδωλολάτραι ἐπεθύμουν νὰ προσφέρωσιν εἰς τινὰ τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου πρόβατον ἢ μοσχάριον, ὁ κάπηλος ἐνεδύετο τὰ ἱερὰ καὶ αὐτοῦ κοσμήματα καὶ ἐτέλει τὴν θυσίαν ἐν τῷ ναῷ· εὐθὺς δ' ἐπειτα μετὰ τὴν τελευτήν μετέφερε τὸ ζῶον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον καὶ μεταμορφούμενος εἰς μάγειρον παρεσκευάζεν αὐτὸ πρὸς εὐωχίαν εἰς τοὺς προσεγγόντας τὴν θυσίαν. Ἐν δὲ πάλιν ἦτο θηριοφύλαξ προσέφερεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τοὺς θαμῶνας τοῦ ἐσιατορίου του, οἵτινες συνήθως ἀνῆκον εἰς τὰς κατωτάτας καὶ λιμωτούσας τάξεις τοῦ ὄχλου, τὰ πτώματα τῶν ἐν ταῖς μάχαις τοῦ ἀμφιθεάτρου πιπτόντων ζῶων. Ὁ ναὸς λοιπὸν καὶ τὸ ἀμφιθέατρον ἦσαν ἢ συνήθως ἀγορὰ, ἐνθα οἱ κάπηλοι ἐπρομηθεύοντο εὐθὺς τὰ παρατιθέμενα ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτῶν κρέατα. Τοῦτο δὲ συνέφερεν οὐ μόνον εἰς τοὺς καπήλους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς αὐτῶν πελάτας, οἵτινες ἠδύναντο οὕτω ἀντὶ ὀλίγων λεπτῶν νὰ ἐμπλησθῶσι κρεάτων παντοίων. Ἴνα δὲ ἔχωσι καὶ τὸν οἶνον εὐθὺς, οἱ κάπηλοι οὗτοι ξενοδόχοι συνείθιζον νὰ διαφθείρῃσι τοὺς ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὰς οἰκίας τῶν πατρικίων μεταφέροντας αὐτὸν ἀγροκόμους καὶ ἀμαξηλάτας, λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν ἀντὶ τῆς ἀπολαύσεως ἀθλίου δειπνοῦ καὶ αἰσχροῦ τινος ἑταίρας λάγηνον ἐκλεκτοῦ οἴνου τῆς Σαβίνης ἢ τοῦ Φαλέρνου, ὃν ἀντικαθίστων ἐν τῷ βαρελίῳ, ἵνα καλυφθῇ ἢ ἐλλειψῆς, δι' ὕδατος τοῦ Τιβέρεως ἢ ἀφειψήματος κυδωνίων. Οὕτω δὲ οὐ μόνον τὸν κλοπιμαῖον οἶνον ὠφελοῦντο, ἀλλὰ καὶ τὴν φήμην προσεκτῶντο ὅτι ὁ οἶνος τῶν καπηλείων εἶναι καθαρώτερος τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῶν πλουσίων. Ἐκ τούτων βλέπει ὁ ἀναγνώστης ὅτι αἱ τρεῖς πηγαὶ εἰς ἃν οἱ μὲν κάπηλοι ἤντλουν ἄφθονα κέρδη ὁ δὲ ὄχλος τῆς Ῥώμης εὐθὺς εὐω-

χίας ἦσαν: α) αἱ εἰδωλολατρικαὶ θυσίαι, β) αἱ σφαγαὶ τοῦ ἀμφιθεάτρου, γ) ἡ κλοπή. Περιττὸν μετὰ τοῦτο νὰ μακρολογῶμεν παριστῶντες τίνος ὑποδοχῆς ἔτυχεν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις ὁ Χριστιανισμὸς, ὁ ἐρχόμενος νὰ στεριεύσῃ τὰς πηγὰς ταύτας.

Ἐκ πάντων τῶν ἀντιπάλων τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος οἱ ἀγριώτεροι ὑπῆρξαν οἱ Ῥωμαῖοι κάπηλοι καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς φοιτῶντες. Ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Χριστιανῶν πάλη ἤρξατο ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου· σίνθημα δὲ αὐτῆς ὑπῆρξεν ἀδέσποτον τι οἰκόπεδον, ὅπερ οἱ χριστιανοὶ κατέλαβον πρὸς ἀνέγερσιν ἐκκλησίας, τὸ δὲ σωματεῖον τῶν καπήλων ἀντεποιεῖτο ἀγνοοῦμεν ἐπὶ τίνι δικαιώματι. Ἡ ἔρις ἔλαβε τοιοῦτον ὄγκον, ὥστε αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ μεσολαβήσῃ δι' ἀποφάσεως ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, ἣν διετήρησεν ἡμῖν ὁ Λαμπρίδιος ἔχουσαν οὕτω «*Προτιματέρα εἶναι ἢ ἀνέγερσις ναοῦ εἰς θεὸν τινα οἰοῦν ἢ καπηλείου*». Ἐπὶ τοῦ οὕτω παραχωρηθέντος γηπέδου ἀνηγέρθη ὁ ναὸς τῆς Ἁγ. Μαρίας τοῦ Τιβέρεως, ἡ πρώτη ἐν Ῥώμῃ χριστιανικὴ ἐκκλησία, δι' ἧς αἱ τελεταὶ τῆς νέας θρησκείας ἀνέβησαν ἀπὸ τῆς κατακόμβης εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς¹.

Ἐκτοτε ὁ μεταξὺ χριστιανῶν καὶ καπήλων πόλεμος ὑπῆρξεν ἀδιάλλακτος· σύμμαχοι δὲ τούτων πιστοὶ πλὴν τῶν χωρικῶν καὶ τῶν δούλων διέμειναν μέχρι τέλους οἱ κρεωπῶλαι, οἱ ἐργολάβοι λουτρῶν, οἱ προαγωγοὶ, οἱ πλάνητες μεταπράται καὶ βραδύτερον οἱ μικρέμποροι καὶ τεχνῖται καὶ πάντα ἐν γένει τὰ κατώτερα στρώματα τῆς Ῥωμαϊκῆς κοινωνίας, ὧν τὸ χριστιανικὸν δόγμα κατέστρεψε τὰ συμφέροντα καὶ κατεδίκαζε τὰς ἐβρέξεις. Καὶ πῶς τῷ ὄντι ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μισήσωσιν οἱ κάπηλοι καὶ οἱ λαίμαργοι ἐκκλησίαν ἣτις ἐν πληθούσῃ συνόδῳ ἀνεθεμάτιζε πάντας τοὺς εἰσερχομένους εἰς ἐστιατόριον ἐν τῷ

¹ Κατὰ τὸν Εὐσέβιον αἰτία τῆς τοιαύτης ἐπιμονῆς τῶν Χριστιανῶν πρὸς οἰκοδομὴν τῆς πρώτης αὐτῶν ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ γηπέδου τούτου, ἦτο παράδοσις τις, καθ' ἣν ἐνῶ ἐγεννᾶτο ὁ Σωτὴρ ἐν Ἰουδαίᾳ ἀνεπήδα ἐν τῷ παρὰ τὸν Τιβερὸν ἐκείνῳ γηπέδῳ ἄφθονος πηγὴ ἐλαίου.

παρετίθεντο κρέατα προερχόμενα ἐκ θυσιῶν; Μετ' ὀλίγον οἱ κήρυκες τοῦ χριστιανισμοῦ κατεδίκασαν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος καὶ αὐτὰ τὰ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς συνήθη ἐπικήδεια συμπόσια, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγα κέρδη ἐκαρποῦντο οἱ ξενοδόχοι. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ περὶ τὰ φαγοπότια αὐστηρότης τῆς τότε Ἐκκλησίας, ὥστε ὁ Καρχηδόσιος Πουβλικόλας, χριστιανὸς νεομύητος καὶ ἀπλοῦς τὸ πνεῦμα, ἐνόμισε σκόπιμον ν' ἀποταθῆ εἰς τὸν ἱερὸν Λύγουστινον, ζητῶν παρ' αὐτοῦ νὰ τὸν φωτίσῃ ἐπὶ τῶν ἐξῆς ἐρωτημάτων:

α'. Χριστιανὸς ἐξηντλημένος ἐκ πολυημέρου ἀσιτίας καὶ μὴ δυνάμενος νὰ προμηθευθῆ ἄλλην τροφήν πλὴν κρέατος ἐκ θυσιῶν, τί πρέπει νὰ προτιμήσῃ; ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνης ἢ νὰ φάγῃ ἐξ αὐτῶν;

β'. Χριστιανὸς προσκληθεὶς εἰς τράπεζαν φίλου καὶ φαγῶν ἐν ἀγνοίᾳ κρέας προερχόμενον ἐκ θυμάτων ἀμαρτάνει θανασίμως;

γ'. Δύναται χριστιανὸς νὰ φάγῃ λάχανα ἢ ὀπώρας ἐξ ἀγροῦ ὅπου ὑπάρχει ἄγαλμα θεοῦ τινος τῶν ἐθνικῶν;

δ'. Ἐπιτρέπεται εἰς χριστιανὸν νὰ πῖν ὕδωρ ἐκ φρέατος ἢ νὰ λουσθῆ ἐν ὕδατι ἐξ οὗ ἔπιον ἢ ἐν ᾧ ἐλούσθησαν εἰδωλολάτραι;

Καὶ ἄλλας τοιαύτας ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας παραλείπομεν, νομίζοντες ἱκανὰς τὰς παρατεθείσας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐπικρατούσης τότε παρὰ τοῖς χριστιανοῖς αὐστηρότητος εἰς τὴν τήρησιν τῶν κανόνων τῆς ἐγκρατείας. Αἱ ἀπαγορεύσεις αὗται ἐξηγρῖον ἔτι μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν λύσσαν τῶν καπῆλων, οἵτινες ἐβλεπον καθεκάστην μειούμενα τὰ κέρδη καὶ καταστρεφομένην τὴν βιομηχανίαν τῶν. Καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν αὐτοὺς ἐν σωτηρίᾳ ἔτει 390, μετὰ τὸν τελικὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ, μένοντας ἀκραδάντως πρυσηλωμένους εἰς τὰ καταπεσόντα εἰδῶλα, ἐγείροντας μνημεῖον εἰς τὸν Δούκιον Ἀράδιον Βαλέριον Πρόκουλον *Augur pontifex minor*, καὶ παρέχοντας τὴν αἴθουσαν τοῦ ξενοδοχείου τῶν εἰς τοὺς διωχθέντας ἐκ τῶν κλεισθέντων ναῶν τελευταίους ἱερεῖς τῆς Ρέας καὶ τῆς Νεμέσεως, τοὺς Γάλλους καὶ κιναιδούς ἐκείνους, περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω. Τὰ καπηλεῖα ὑπῆρξαν τὸ ὕστατον καταφύγιον τῶν ἠττηθέντων ἀρχαίων

θεῶν, αἱ κατακόμβαι, οὕτως εἰπεῖν, τῆς εἰδωλολατρίας· ἐκεῖθεν δὲ ἐδίωξαν αὐτοὺς οὐχὶ πλέον οἱ κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου διὰ τῆς θείας εὐγλωττίας τῶν, ἀλλ' οἱ κλητῆρες τῶν χριστιανῶν ἤδη αὐτοκρατόρων διὰ βράβδων καὶ πελέκεων.

Μεταξὺ τῶν ἐχθρικῶς διακειμένων πρὸς τοὺς χριστιανούς τάξεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄχλου ἠριθμήσαμεν ἄνωτέρω καὶ τὴν τῶν μεταπρατῶν καὶ μικροπόρων. Αἰτία τῆς ἀποστροφῆς ταύτης ἦτο οὐ μόνον ὅτι ὁ ἀρχαῖκός χριστιανισμός, κηρύττων τὴν λιτότητα καὶ οὐδεμίαν οὐδ' ἐν αὐταῖς ταῖς τελεταῖς ἀπαδεχόμενος τότε ἐπίδειξιν κατέστρεφε πλῆθος βιομηχανιῶν¹ οἷον ἐρμογλύφους, κηροπλάστας, ἀρωματοπώλας, χρυσοχόους, κομμωτῆρας καὶ ἄλλους τοιοῦτους θεράποντας τῆς ἐθνικῆς πολυτελείας, ἀλλ' ἀκόμη διότι οἱ τότε ἱερεῖς, πτωχοὶ ὄντες καὶ μὴ θέλοντες νὰ πληρόνωνται διὰ τὰς ἱερικτικὰς αὐτῶν ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαῖκῆς ἐκκλησίας ὄφειλον νὰ προσφέρωσιν ἀμισθί, κατέφευγον ἵνα πορίζωνται τὰ πρὸς ζῆν εἰς τέχνην τινὰ ἢ ἐμπορικὴν βιομηχανίαν. Τίμιοι ὄντες εἴλκυον τοὺς ἀγοραστὰς διὰ τῆς εὐθηνείας τοῦ ἐμπορεύματος· πολὺ δὲ μᾶλλον ἀφοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἐξ ὑπερβαλικοῦ ἴσως ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἀπήλλαξε τὰ ὑπ' αὐτῶν πωλούμενα εἶδη παντὸς φόρου καὶ τέλους εἰς τὸ δημόσιον. Ἡ ἀτέλεια αὕτη κατέστησε τὸν πρὸς τοὺς χριστιανούς διαγωνισμόν ἀδύνατον, ἐπενεγκοῦσα βαθμηδὸν τὴν καταστροφὴν τῶν εἰδωλολατρικῶν ἐπιτηδευμάτων (*artes gentilitiae*). Ἐντεῦθεν τὸ ἄσπονδον μῖσος τῶν Ῥωμαίων μεταπρατῶν κατὰ τῆς νέας θρησκείας· τὸ δὲ μῖσος τοῦτο ἐκορυφώθη

¹ Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐπίσκοποι τοσοῦτον ἀποστρέφοντο πᾶσαν ἐπίδειξιν ἐν ταῖς τελεταῖς, ὥστε κατεδίκασαν ὡς εἰδωλολατρικὴν καὶ αὐτὴν τοῦ θυμιάματος καὶ τῶν λαμπάδων τὴν χρῆσιν, βλ. Τερτουλ. Ἀπολ. § Α, Λακταντ. *Inst. Div.* II, 20. Κατὰ δὲ τὸν Μινούτιον Φήλικα «εἶναι γαλοῖον νὰ προσφέρῃ «τις εὐτελῆ κηρία εἰς τὸν πλάσαντα τὸν ἥλιον καὶ «τοὺς ἀστέρας, ὡς οἱ εἰδωλολάτραι εἰς τοὺς θεοὺς «αὐτῶν, οἵτινες ὄντες θεοὶ τοῦ σκότους ἔχουσιν ἀνάγκην κηρίων ἵνα βλέπωσιν.»

ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα, ἀπηγόρευσε καὶ τὰς κατ' ἔτος τελουμένας δι' ἐράνου εὐωχίας τῶν διαφόρων ἐν Ῥώμῃ συντεχνιῶν, δημεύσας τὰ πρὸς τοῦτο ταμεῖα καὶ σφραγίσας τὰς θύρας τῶν συσσιτίων. Ἐκ τούτων δύναται τις εὐλόγως νὰ εἰκάσῃ ὅτι ὁ τότε χριστιανισμὸς οὐ μόνον δὲν ἐδημοκόπει, οὐ μόνον δὲν ἐθεράπευε τὰς παρεκτροπὰς τοῦ ὄχλου, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οὐδεμιᾶς ἡμέλει εὐκαιρίας ἵνα ἐπιδείξῃ τὴν πρὸς τὰς κτηνώδεις αὐτοῦ ὀρέξεις ἀποστροφὴν.

Οἱ ὑποσηρίζοντες τὴν ὀχλοκρατικὴν καταγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ῥώμῃ προβάλλουσιν ὡς ἐπιχείρημα καὶ τὴν αὐθόρμητον προσέλευσιν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ τῆς Ἁγ. Ἀφφρῆς, τῆς Ἁγ. Ἀγλαίας, τοῦ Ἁγ. Γηνέστου τοῦ ὑποκριτοῦ, τῆς Ἁγ. Φλώρας καὶ Ἁγ. Ἐλένης τῶν ἑταιρῶν, ζητοῦντες ν' ἀποδείξωσι διὰ τῶν μεμονωμένων τούτων παραδειγμάτων ὅτι ὁ χριστιανισμὸς προσηλύτιζεν οὐ μόνον τὸν ὄχλον ἀλλὰ καὶ τοὺς τὰ αἰσχρὰ ἐπαγγέλματα μετερχομένους. Ἀλλ' οὗτοι λησμονοῦσι, φαίνεται, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ ὑποκριταὶ καὶ αἱ ἑταῖραι δὲν ἦσαν ὄχλος. Ἡ αἰσχρότης τοῦ ἐπαγγέλματος οὐδόλως ἐκώλυεν αὐτὰς νὰ συγκαταλέγωνται ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἐκείνῃ, ἧς ἔμβλημα εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἡ μεταξὺ τοῦ ἐπονειδίστου τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ τῆς διανοητικῆς ὑπεροχῆς πηγάζουσα ἀντίθεσις ἐπόμενον ἦτο νὰ ὠθήσῃ τὰς μαγδαληνάς ταύτας εἰς τοὺς κόλπους τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἧτις μόνῃ ἠδύνατο νὰ ἐξαγνίσῃ τὸν ῥύπον ἐπαχθοῦς παρελθόντος.

Ἐν τῇ βραχείᾳ ταύτῃ ἐπιθεώρησει οὐδεμίαν, νομίζομεν, παρελείψαμεν νὰ μνημονεύσωμεν τῶν τάξεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄχλου. Εἶδομεν τοὺς γεωργοὺς, τοὺς δούλους, τοὺς ἀπελευθέρους, τοὺς ἐργάτας, τοὺς καπήλους καὶ πᾶσαν ἐν γένει τὴν καλουμένην τότε «*vilis plebicula*» ἀγρίως καταδιώκουσαν ἐν τῇ γενέσει αὐτῆς τὴν νέαν θρησκείαν, ἧτις οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς εἰδῶλα ἤρχετο νὰ κρημνίσῃ καὶ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ νὰ καταστρέψῃ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀρέξεις ἐκείνας νὰ καταδικάσῃ ὡν

ὁ κορεσμὸς εἶναι τὸ μόνον ἐπὶ γῆς εὐτύχημα τοῦ ἀμοιρήσαντος ἐλευθερίου ἀγωγῆς. Ὁ χριστιανὸς ἀπόστολος ὁ κηρύττων «*Μακάριοι οἱ πεινῶντες*» καὶ «*Ἀγάπα τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν,*» ἀδύνατον ἦτο νὰ τύχῃ καλῆς ὑποδοχῆς παρ' ὄχλου ὅστις οὐδὲν ἄλλο παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἐζήτει ἢ «*Panem et Circenses*»¹ ἤγουν εὐωχίας καὶ παραθέσεις ἀνθρώπων εἰς τοὺς τίγρεις ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ. Πάντες οἱ εὐσυνειδήτως γράψαντες περὶ τῆς τότε ἐποχῆς μυρία ὅσα ἀναφέρουσι γεγονότα ἀριδῆλως ἀποδεικνύοντα τὴν ἐχθροπάθειαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄχλου κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Κωνσταντίνου. Τὰ χωρία ταῦτα οὐχ ἦττον καταφανῶς ἀποδεικνύουσι καὶ πόσον ἐπιπόλαιοι ἢ ἀσυνεῖδητοι εἶναι οἱ δημαγωγοὶ καὶ σοφισταὶ ἐκεῖνοι, οἱ τολμῶντες νὰ παραβάλλωσιν ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς κήρυκας τοῦ χριστιανισμοῦ, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὡς οἱ ἀπόστολοι οὕτω κακεῖνοι ζητοῦσι τὴν διὰ τοῦ ὄχλου, τῆς πηγῆς ταύτης πάσης προόδου, ἀνάπλασιν τῆς κοινωνίας.

EMM. Δ. ΡΟΪΔΗΣ

ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ

Ἀπέναντι τῆς αἰωνιότητος τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι μηδέν· μία ἑκατονταετηρὶς ἰσοδυναμεῖ μὲ μίαν ὥραν, χίλια δὲ ἔτη μὲ μίαν ἡμέραν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἔλεγε. «*Χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, Κύριε, ὡς ἡμέρα ἢ χθὲς ἧτις διήλθεν.*» Καὶ τὰ ἀντικείμενα λοιπὸν, ἢ τὰ προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης χειρὸς ἢ

¹ Διὰ τῆς λέξεως «*Panem*» ὁ ὄχλος τῆς Ῥώμης δὲν ἐζήτει ἕκρον ἄρτον, ἀλλὰ τράπεζαν πλουσιοπάροχον. Πλὴν τοῦ ἄρτου διενέμετο δωρεάν τὸ ἔλαιον καὶ τὸ χοίρειον κρέας. Μαρ' ὀλίγον ἔ ὄχλος ἀπῆτσε καὶ τὸν οἶνον ἀπληρωτοί, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανὸς ἐνομοθέτησε ν' ἀγορασθῶσιν ὑπὸ τοῦ δημοσίου αἱ μέχρι τῶν θαλασσιῶν Ἄλπειων ἐκτεινόμεναι πεδιάδες πρὸς καλλιέργειαν ἀμπέλων, ἵδων τὸ προῖδν ἤθελε διανεμῆσθαι καθ' ὠρισμένας ἡμέρας εἰς τὸν ὄχλον τῆς Ῥώμης.